

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА 5:
БУДУЋНОСТ БЕЗ ГРАНИЦА**

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2018.

UNIVERSITY OF PRIŠTINA / УНИВЕРЗИТЕТ В ПРИШТИНЕ
FACULTY OF PHILOSOPHY / ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

SCIENCE BEYOND BOUNDARIES 5:
FUTURE HOPES
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ 5:
БУДУЩЕЕ БЕЗ ГРАНИЦ

KOSOVSKA MITROVICA
2018

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА – Међународни тематски зборник
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES – Thematic Collection of Papers
of International Significance
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ - Международный тематический сборник

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА 5: БУДУЋНОСТ БЕЗ ГРАНИЦА
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES 5: FUTURE HOPES
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ 5: БУДУЩЕЕ БЕЗ ГРАНИЦ

Издавач

*Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици*

За издавача

Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Уредиле и приредиле

Доц. др Јелена Минић

Доц. др Ана Андрејевић

Доц. др Тајјана Комириновић

Рецензенти:

Prof. dr Davronzohn Erinovich Gaipov, Suleyman Demirel University, Kazakhstan

Prof. dr Alexandra Perovic, University College London, UK

Prof. dr Sara Corrizzato, University of Verona, Italy

Prof. dr Giada Goracci, University of Verona, Italy

Проф. др Љиљана Марковић, Филолошки факултет Универзитета у Београду

*Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш, Филозофски факултет Универзитета у
Новом Саду*

ISBN

978-86-6349-098-7

САДРЖАЈ / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

УТИЦАЈИ / IMPACTS / ВЛИЯНИЯ

Ана Ж. Кажанегра-Величковић <i>Утицај друштвених фактора на мотивисаност студената високошколских установа за учење енглеског језика .....</i>	3
Јелена Д. Рајовић <i>Мотивација и учење страних језика.....</i>	21
Бранислава Р. Коњевић <i>Дијатализована историјска периодика као помоћно наставно средство у средњошколској настави .....</i>	35
Биљана С. Солеша <i>Институционални и индивидуални оквири наставе књижевности као креатори читалачке (не)писмености.....</i>	51
Зорица В. Сорак <i>Егмодо у настави српског језика у другом циклусу основне школе.....</i>	75

АЛТЕРНАТИВЕ / ALTERNATIVES / АЛТЕРНАТИВЫ

Ивана Шакић, Даница Димић <i>Повезаност квалитета породичних интеракција и нивоа самопоштовања код ученика основних школа.....</i>	93
Марија Р. Кузмановић, Тамара М. Добрић <i>Улога наставника у сузбијању насилничког понашања ученика у основној школи .....</i>	107
Владимир М. Станојевић <i>Теоријско-методолошки приступ алтернативним педагошким системима .....</i>	123
Марија Д. Вуковић <i>Утицај изгледа учионице на процес учења и мотивацију код деце у основним школама.....</i>	141

КОНТАКТИ / CONNECTIONS / КОНТАКТЫ

Дражен Г. Јашовић <i>На раскрићу фикционалних светова Х. Ц. Велса.....</i>	161
Жарко Миленковић <i>Проблем сексуалности у роману Бернардијева соба Слободана Тишме....</i>	171
Тијана Ј. Милентијевић <i>Сукоб добра и зла.....</i>	183

СЕЋАЊА / MEMORIES / ВОСПОМИНАНИЯ

Александра С. Радосављевић <i>Косметска исихија манастира Девич.....</i>	205
Бобан Д. Стојковић <i>Хришћанство у земљи самураја.....</i>	221
Александра Р. Димитријевић <i>Компјарација појединих фрајмената фресака у нартексу и еизонартексу манастира Грачаница, са примерима представа мајинској реализма.....</i>	241

ОСВРТИ / CONSIDERATIONS / ОБЗОРЫ

Биљана А. Ристић <i>Уџбеници француској језика у Србији до 1941. године – наш сусрет са француском књижевношћу и културом.....</i>	253
Даница М. Добросављевић, Милош З. Ђорђевић <i>Политичке активности Аранђела Ситанојевића-Трнској у време одржавања Берлинској конфереса.....</i>	263
Весна М. Марковић <i>Традиција у сукобу са друштвено-политичким и културним сазревањем жене на Косову и Метохији после Другој светској рата.....</i>	275
Тамара М. Стефановић <i>Конверзијско родна доминација.....</i>	289

ТИЈАНА Ј. МИЛЕНТИЈЕВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет

СУКОБ ДОБРА И ЗЛА

(Милтонов *Изгубљени рај* и Његошева *Луча микрокозма*)

Сажетак

У овом раду интертекстуалне везе европске и српске књижевности истражили смо на примерима *Изгубљеног раја* Џона Милтона и *Луче микрокозма* П. П. Његоша. Полазећи од чињенице да аутори обрађују хришћанске и универзалне појмове – преегзистенцију, Бога, душу, поету, реч, покушаћемо да укажемо на сличност, али и на суштинску разлику у њиховој обради. Његошове идеје јесу европске по извору и надахнућу, али су оригиналне и светске по вредности, исходу и резултату. Анализирајући једну од тема која је обрађена у оба дела – борба Сатане са божијим легионима, покушаћемо да објаснимо како Његош и Милтон истој теми прилазе на различите начине и са различитим циљем и на основу тога покушаћемо да објаснимо да Његош на основу стечене културе зида оригиналну грађевину, а то је *Луча микрокозма*.

Кључне речи: интертекстуалност, утицаји, религија, преегзистенција, рај, пали анђео.

УВОД

Многи критичари бавили су се везама које постоје између *Изгубљеног раја* и *Луче микрокозма* и долазили су до различитих закључака. С једне стране по-

---

¹ tijanamilosevic21@gmail.com

стоје критичари који сматрају да је Његош под утицајем Милтона писао *Лучу микрокозма*, док с друге стране поједини критичари говоре да се о сличности ова два дела не може говорити.

У овом раду нећемо се бавити питањем да ли је Милтон утицао на Његоша или не, већ ћемо у најбитнијим цртама приказати како су један и други песник обрадили исту тему (а то је побуна анђела у преегзистенцији), како су приказали првобитни свет, обраћајући највећу пажњу на борбу добра и зла која се води на небу.

На самом почетку обратићемо пажњу на структуру оба дела и на њихове формалне одлике. Милтон и Његош живе у бурним временима, када се дешавају велике прекретнице у развоју њихових земаља, а то ће утицати да се у људима уоче особине које често нису видљиве. И један и други песник при стварању дела и писању о првом човековом греху у ствари желе да скрену пажњу на зло које је заузимало све значајније место у тадашњим друштвима.

Да би показали да ли постоје сличности у приступу истој теми, највећу пажњу обратићемо на борбу која се води на небу. Приказаћемо како су песници видели првобитни свет и космос и како је он уопште настао, али и какво је место човека у том свету. Покушаћемо да осветлимо и Сатанин лик, коме је и код једног и код другог песника посвећена велика пажња и који је грађен са доста реалних елемената.

РЕЛИГИЈА И СТВАРНОСТ У ИЗГУБЉЕНОМ РАЈУ

Време у којем Милтон живи значајно је за осветљавање његовог лика и дела. Друштвена средина и властито животно искуство утицали су на његово књижевно стваралаштво.² Никада није ишао за идејним одређењима свога доба, остао је доследан себи и својим идејама, само ће се у његовим делима осетити дух тога времена, које он критикује и реално приказује. У својим најзначајнијим делима *Изгубљени рај* (1667) и *Пронађен рај* (1671) Милтон ће у осветљавању човека и живота кренути од самих почетака људске егзистен-

2 Џон Милтон рођен је 1608. године у Лондону, у имућној грађанској породици. По верскополитичком ставу Милтонова породица била је пуританска. Од детињства је даноноћно читао и показивао велику жељу за знањем. Поред латинског и грчког учио је и италијански, француски и хебрејски. Милтоново доба је једно од најбурнијих у историји Енглеске. Након смрти краљице Елизабете и друштвеног развоја, долази период ратова и борбе за власт. После пада Кромвелве републике, за коју је Милтон сматарао да може успоставити савршено друштво, повлачи се из јавног живота и пише своја најзначајнија дела. Умро је 1674. године.

ције и заћи ће у просторе преегзистенције захваљујући којој је могуће разумети и место човека у свету.

Изјубљени рај је велико епско дело, Франд закључује да: „Према неким Милтоновим забелешкама, прича о Адамовом паду била је прво замишљена као трагедија античког облика, а касније је прерасла у велики хришћански хуманистички еп“ (Frajnd, 1991, str. 302). Узор му је несумњиво био антички, јер се Милтон при стварању *Изјубљеног раја* угледа на највеће ствараоце епова у светској књижевности, Хомера и Вергилија, тако да и његово дело садржи основне карактеристике класичног епа. Почетак -in medias res, молба упућена музама да помогну да се подухват писања успешно доведе до краја, скретање са главног тока радње, опис непријатељских војски, мешање богова у послове људи и њихов утицај на судбину људи. Али, за разлику од класичних епова, који теже да захвате целокупан живот неког народа, Милтон се не бави историјом Енглеске, већ користи библијску легенду, о првом греху а средишњи предмет епа постаје човек. Он не пише историју једног народа, већ се бави вечитом темом која се јавља у људском свету, а то је борба добра и зла.

У људској историји онако како је Милтон представља може се уочити неколико етапа. Прва када човек живи окружен благодетима, невин, у складу са божанским начелима шта и како треба да ради. У другој етапи човек пада у грех, због непокорвања моралном начелу и открива и себе и свет у једном другом светлу. У трећој етапи човек губи првобитно блаженство, наставља да живи, али на другом месту на којем испашта првобитни грех. Милтон у *Изјубљеном рају* човека описује у његовој предисторији, описује његов грех и само наводи место где ће наставити свој будући живот.³

На самом почетку *Изјубљеног раја* описују се догађаји после пада Сатане у пакао, његово буђење, окупљање војске, саветовање са војводама, одлука да извиди нови свет и покуша да нашкоди људима. Бог, седећи на трону, предвиђа Сатанин успех у завођењу тих нових бића, тј. људи. Архангел Рафаило силази у тек створени свет и преноси божију поруку Адаму, да никоме не верује. Након тога, имамо враћање у предисторију коју Адаму прича арханђел Рафаило. Он описује побуну Сатане и његових анђела против Бога, рат на небу и Сатанин пораз, затим стварање света и људи. У последњем делу из предисторије имамо повратак на актуелне догађаје, када и поред опомене да не верују никоме, Сатана наводи на грех Еву, а затим и Адам греша. У делу

3 Више о томе: Puhalo, D. (2002). *Istorija engleske književnosti od početka do 1700. godine*. Beograd: Trebnik.

се описују и последице тога грех и казна која је уследила, а то је протеривање из раја и губитак блаженог живота.

На основу самог увида у садржај, види се да је у основи овог епа *Библија*, али на основу детаљнијег увида у дело откривамо да *Изгубљени рај* представља спој многих традиција. У њему наилазимо на мноштво слика из класичне грчке и римске митологије, у њему се налазе одједи ренесансних епова, али и слике из обичног живота и научних сазнања која су била актуелна у том периоду.

Верује се како се Милтон определио да пише о првом греху због уверења да је у тадашњем енглеском друштву преовладало зло. И сам је због својих уверења доспео у животну опасност, његове расправе су јавно спаљене, а он се повукао из јавног живота, али је у осами, почео да пише дело у коме је желео да покаже у којем правцу иде тадашње енглеско друштво и да том друштву поручи, која им казна следи, за такво стање духа.

ЛУЧА МИКРОКОЗМА

Као и код Милтона, тако је и код Његоша⁴ непосредан повод за писање *Луче микроkozма* било незадовољство тадашњим друштвом. Његош, као поглавар државе и цркве, морао је да се бори са бројним како спољашњим тако и унутрашњим непријатељима, како би сачувао своју власт и државу.

Његошево, као и Милтоново образовање било је огромно, тако да је он у свом стваралаштву обухватио читаво раздобље у коме је живео и стварао, од народне епике, преко класицистичке поезије до романтичарских стремљења.

Његош се у својим мисаоним песмама бави темама које су у *Лучи микроkozма* добиле тематску и идејну заокруженост, како је Латковић приметио *Луча микроkozма* „представља суму космичко-метафизичког и религиозног тока Његошеве поезије, у коме је изнео своју концепцију људске судбине, у преегзистенцији за време земаљског живота и после смрти“ (Латковић, 1963, стр.169).

Луча микроkozма је подељена у шест певања. На самом почетку налази се *Посвећиа* Сими Милутиновићу Сарајлији у којој се постављају основна егзи-

4 П. П. Његош је рођен у селу Његушима под Ловћеном (1825). Са седамнаест година постаје управитељ Црне Горе, убрзо постаје монах, да би 1833. године био устоличен за владика. У свакодневној борби како са спољашњим, тако и са унутрашњим непријатељима, у напорима да заведе ред у земљи, Његош је налазио начина да се образује и да пише. Створио је дела која су учинила да постане један од највећих српских писаца. Види: Поповић, М. (1968). *Историја српске књижевности, Романџизам*. Београд: Нолит.

стенцијална питања. Песник тежи да пронађе одговор на питање шта је то човек, а како га у свему око себе не проналази он креће на пут у бескрајни океан ваздушни. На првом делу пута кроз шест покретних и пет непокретних небеса води га светла идеја, његова бесмртна душа. На даљем путу вођство преузима песников анђеол хранитељ који му показује кретање светова и мрачно црно Сатанино царство. Анђеол га узноси на крилима до седишта небеских духова, а затим песник сагледава судбину човекову у преегзистенцији и сагледава узроке свога пада. Песнику се отвара поглед на давну прошлост, када Бог открива архангелу Михаилу и Гаврилу, настајање космоса и открива намере побуњеног Сатане, који је за себе придобио Адама, до тада светлог духа и анђела. Михаило покушава да уразуми Сатану и одврати га од његових намера. Пошто у томе није успео долази до борбе, у којој на Сатаниној страни учествује Адам. Трећег дана Адам уплашен због сна, повлачи се из борбе. Борбу решава створитељ четвртог дана. Сатана и његови легиони прогнани су у пакао, а Адам је кажњен тако што је прогнан на новостворену земљу.

Његош је био поглавар цркве и отуда је јасно зашто се бави библијском темом. Међутим, Његош је на почетку свог књижевног рада био под великом утицајем класичне, нарочито грчке поезије, тако да је у његовој поезији видљив спој народног и класицистичког стваралаштва. Одушевљење за Хомера и антику Његош дугује како Сими Милутиновићу, тако и властитој природи. У његовом делу осећа се блискост са филозофијом егзистенцијализма. Оно што га приближава егзистенцијалистима је тенденција приближавања филозофије и књижевности, жеља да се крене од почетка у промишљању човека и света, решеност да одбаци све што заклања поглед на прави и непосредни смисао човека у свету.

КРИТИЧАРИ О УТИЦАЈУ МИЛТОНА НА ЊЕГОША

Увид у садржаје оба дела доводи нас до закључка да се оба песника баве истом темом, а то је први грех, побуна анђела на небу и казна која је потом уследила. Због исте теме о којој пишу у критици су преовладала различита мишљења о утицају Милтона на Његоша.

Његош је несумњиво добро познавао *Изгубљени рај*, претпоставља се да је само пар година пре него што је написао *Лучу микрокозма* читао овај еп. Зато је један од највећих историчара српске књижевности, Јован Скерлић, сматрао да је Његошево дело најмање оригинално. Његош је, како је писао

Скерлић читао *Изгубљени рај* и очигледно се надахнуо њиме (Скерлић, 2006).

Не само да је Његош довођен у везу са Милтоном, већ и са Дантеом. Поповић сматра да „Његош није њихов непосредни следбеник, већ су сва тројица сродне гране исте литературе, која се, у погледу форме, богато користи песничким искуством хебрејске поезије, односно *Светиої йисма*“ (Поповић, 1968, стр. 224). Оно што их повезује је симболичко-митски начин приказивања и обрада хришћанске теме која вечито заокупља ствараоце.

Сасвим другачијег мишљења је Николај Велимировић, он каже:

„Да је написана подражавањем Милтоновог *Изгубљеної раја* читалац то не може сазнати ни из овог ни из других дела Његошевих, нити из упоређења са Милтоновим делом, но једино од познијих критичара. Једина идеја која сједињује Његоша са Милтоном, јесте идеја пада човека у неблаженство због греха, но та идеја сједињује Његоша не само са Милтоном но и са једном већом половином целога човечанства, за коју је пад човека основна догма вере“ (Велимировић 2013, стр. 146).

Насупрот мишљењу појединих критичара да је *Луча микрокозма* само имитација *Изгубљеної раја*, постоје и они критичари који у *Лучи микорокозма* виде самостално и оригинално дело.:

„Његош у *Лучи* није подражавалац, него стваралац који из елемената упорним читањем и размишљањем стечене културе зида своју грађевину оригиналну као такву; он је „с внимањем“ целог живота трагао за оним елементима које може да прихвати и узиде у своје дело. И узидео их је, али је дао самостално дело“ (Латковић, 1963, стр. 183).

Полемика око утицаја Милтона на Његоша и око Његошеве оригиналности не исцрпљује се овим кратким прегледом. Можда ту полемику најбоље објашњава Стојановић који каже: „Није пресудно докле иде Његош трагом који је утро Милтон у свом спеву, већ изнад свега шта је тај сусрет значео за њега као песника“ (Стојановић, 1940, стр. 120).

У наставку овог рада нећемо се бавити питањем да ли је Милтон утицао на Његоша или не, већ ћемо у најбитнијим цртама приказати како су један и други песник приказали првобитни свет, обраћајући највећу пажњу на борбу добра и зла која се води на небу.

ИЗГУБЉЕНИ РАЈ И ЛУЧА МИКРОКОЗМА

Говорећи о формалним одликама оба дела уочили смо разлику између њих. Док је Милтонов *Изгубљени рај* еп, који у себи садржи све одлике класичних епова, Његошево дело је више филозофске садржине и садржи свега шест певања са *Посвећом*.

Идејно тежиште оба дела стоји на побуни Сатане против Бога и људском уделу у том сукобу. Милтон своје дело гради по угледу на *Библију*, и на библијски мит, тј. задржава се у оквирима традиције и онога што је познато, Његош вођен идејом креће на пут ка небу да открије основни смисао егзистенције, он тражи истину, али је не поседује, трага за апсолутним сазнањем, иако је свестан ограничености људских сазнајних моћи.

Угледајући се на *Библију*, Милтон жели да оправда Бога, како због свог понашања према људима, које је прогнао из раја на земљу да живе у муци, тако и због стварања зла у овоземљаском свету. Често питање које се поставља је: зашто Бог, који је носилац врховног добра и хармоније, оставља да зло живи и на тај начин отежава живот човеку. Милтон као да жели да оправда Бога истичући током епа борбу коју и сам Бог води против зла. Тако Томовић примећује: „До краја спјева он се понаша као адвокат божји, остварујући једну централну мисао која има за циљ да усагласи догађаје са свједочанствима и параболома хришћанске теодицеје“ (Томовић, 1971, стр. 47). Милтон жели да оправда Бога, али и да открије човеку зашто је његова судбина таква каква јесте. Згрешио је човек и то према самом Богу, чије заповести није испоштовао, зато је и добио оно што је заслужио, а то је изгнанство из раја и смртност. Једина нада да се избави из тог новонасталог стања је милост Божија, коју човек може постићи једино ако се ослободи греха у овом свету.

За разлику од Милтона који пред очима има Бога, Његош увек мисли на човека. Човек је грешан, он испашта свој грех на земљи, али у себи садржи искру светлости, искру божанског *Ми смо искра у смртину ирашину, ми смо луча штамом обузета* (Његош, 2005, стр. 179). Његош описује људску предисторију, јер га мучи тешка судбина човека. Посматрајући свакодневно шта се дешава са његовим народом, који стално мора да се бори како би сачувао своју слободу, Његоша мучи људска судбина и зато жели да открије основни смисао живота, основни смисао људске егзистенције, његови разлози мање су религиозне, а више филозофске природе:

*Човјек бачен иод облачну сверу
Прима л овде оба зачашаја?*

*Је ли му овде двострука колјевка?
Је ли му земља творцем одређена
За наказну какву шамнстивену,
Али напругу бурну и времену,
Али расадник духовној блаженства? (2005, стр. 176)*

Рационални пут сазнања, није могућ, природа и историја не пружају одговоре које писац жели да сазна, оно што може да открије истину о божијим плановима јесте искра коју човек носи у себи *ми смо искра у смртину ирашину, ми смо луча шамом обузета* (2005, стр. 179). „Полазећи, дакле, од идеје бесмртности људске душе, светле искре божанског порекла, која је осуђена да привремено, овде на земљи, носи теготни оков физически, Његош је да би објаснио, зашто је човеков живот на земљи пун мука и патњи, у *Лучи* развио своју замисао о греху и паду људског рода“ (Латковић, 1971, стр. 175). Његош верује да у човеку постоји искра која га веже за Бога и за пређашњи живот и жели да помоћу ње открије шта се дешавало у далекој људској прошлости.

СТВАРАЊЕ ЧОВЕКА

Луча микрокозма почиње *Посветом* и питањима која муче сваког човека. У *Лучи* немамо опис првобитног срећног живота човековог, ни Евиног греха који је довео до човековог пада. Адам је у божијем царству постојао и пре постанка Земље, он је један од божијих анђела који има право избора и право да одлучује о свом животном путу. Његов грех, а уједно и разлог прогонства је његово приклањање Сатани у побуну против божије свевласти. И он је као и Сатана желео да буде независан од Бога.

Код Милтона, Бог је створио човека, после прве борбе са Сатаном, у којој је изгубио много дотадашњих легиона, који су заједно са Сатаном прогнани у Пакао.

*Али ако му се срце узноси због штење
већ учињене што умањи жињеље Неба
Те штењу њу моју силном држи, поправити моју,
Тај јудийак, ако је уоште штења изгубити
Оне што изгубише се сами, и зачас,
Бу створити нов свет, а од човека једној расу. (Milton, 1989, str. 317)*

Сатана, преко тих новостворених бића, жели на све начине да се освети Богу за прогонство, што му и успева и поред опомене упућене Адаму да не верује никоме.

Након избора стране за коју ће да се бори, Адам у *Лучи*, сања творца и уплашен његовим изгледом, одустаје од даље борбе против Бога. Сатану и његове верне легионе очекује вечити пакао, а Адама због одлуке да се покаје, следује блажа казна, али која је за њега самог најтежа могућа. Лишен је звања доброг анђела и прогнан на земљу, изгубио је анђеоски облик и добио материјални са којим ће живети на земљи:

*За наказу њихова немира
Немирни се њихови духови
У окове блајне тјелесине
Један вијек осуђују крајки;
Нека они чрез јудол ѿлачевну
Ланце тешке с бурама немира
У сшењању иренесу ѿркоме;
Нека своју неѿстојност ирдну
Са ироклейсѿвом тамо оилакују
у сузама и риданију.* (Његош, 2005, стр. 241)

Човек и у једном и у другом делу наставља свој живот на новоствореној земљи, на којој ће испаштати своје грехе и сањати о вечном блаженству.

СТВАРАЊЕ СВЕТА

Бог као врховно биће схваћен је као стваралац. И Милтон и Његош замишљају Бога као биће које седи на високој гори, посматра свет и одлучује о његовој будућности. Међутим, код Милтона, чин стварања Бог препушта свом сину. Син ствара уз помоћ шестара. Прецизно одређује обим, димензију и масу од које треба да настане земља.

*Он узе шестар златни, већ сиремљен
У сиремишћу вечном божијем, да оише,
Ову васељену, и све створе ствари.
Један крак забодде, а друћим заокружи
Кроз дубину мрачну и иусћу ни иусћу, свуд.* (Milton, 1989, str. 319)

Милтон при опису стварања користи се књигом *Постања*, али користи и световну и класичну традицију, као и властиту машту.

Код Његоша Бог ништа не планира, ствара сам, веома брзо, он је неуморни стваралац нових светова и у сваком се тренутку његовом вољом ствара се безброј светова:

*К њрестолу му св'јетломе мирови
Из мрачнога царства изницаху,
Ка у ноћи од сивраинога пожара
Кроз облаке од густога дима
Што ројима избјегају искре.* (Његош, 2005, стр. 205)

Код описа васионе Његош је прецизнији, мада има и код Милтона описа сазвежђа, звезда, али тај свет није тако детаљно приказан као код Његоша. Његош предочава размере васионе, описује све сфере које постоје у свемиру. Око средишног небесног тела налазе се многа кола, а у сваком колу постоји безброј сунаца, а свако сунце има властиту сферу. Тамо негде завршава се небеско царство и почиње предео Хаоса који је по речима архангела Михаила једнак организованом свемиру. Милтонова космогонија своди се на опис пакла и неба. Између пакла и неба је хаос, простор мрака. Милтонов Бог не ствара ни из чега, он заговара тезу да је Бог створио свет од себе сама:

*Безграничан њонор није јер ја све испуњавам
Бескрај, нишпи њразан је њпростор сав
И мада се ја, сам неописив, њовлачим,
Не користећ доброту своју, шито слободна је
Да чини ил не чини, њужности и случај
Не дошпиу ме се, и моја је воља судба.* (Milton, 1989, str. 317)

Бог испуњава сав простор, и иако још није исказао сву своју стваралачку снагу над хаосом, он сада то кроз сина чини, јер сину је предао моћ стварања.

Код Његоша Бог користи хаос за стварање света. Као и Земља, тако је и читава природа створена, Бог употребљава иста или слична средства, као и у случају стварања земље:

*Ка њрестолу му свјетле мирови
Из мрачнога царства изницаху,
Ка у ноћи из сивраинога пожара
Кроз облаке од густога дима
Што ројима изјегају искре
К своду дивну неба њлаветнога
Презрући несносну ситихију.* (Његош, 2005, стр. 205)

Простор је бесконачан или бар тако неизмеран, да његову неизмерност може само Бог схватити. Простор се састоји од сила светлости и сила хаоса. У неизмерном простору царство мрака налази се на периферији, у њему се налази Пакао, а Земља се налази у близини царства мрака.

Пакао је начињен за Сатану и његове одметнике, по божијој замисли, као место испаштања свих грешника, почевши од Сатане, па до људи. Сатана се са својим легионима нашао у паклу „у крајној тами, запечаћене судбе, далеко од Бога и сјајних небеса, толко ко трипут Зеља до крајњег круга“ (2005, стр. 99). Милтон употребљава једну врло стару верзију космоса која потиче од Анаксимандра⁵, по којој се Земља налази у центру космоса.

И Његош и Милтон сликају Пакао на исти начин. И код једног и код другог постоје три света: небо, хаос и пакао с тим што код Његоша хаос треба да нестане како Бог ствара *што се више творенијем њружам, све се њино царство умањује* (2005, стр. 207), а код Милтона Бог ствара васиону у хаосу али се тим стваралачким делом не уништава хаос.

Милтон слика живот на Земљи онако како је приказан и у *Библији* и код њега тај чин траје девет дана. Како закључује Деретић: „У схватању божанског стварања Његош одступа од *Библије* и приближава се античким космогонијама. Стварање није било само у почетку, оно се наставља и после почетка и никада не престаје“ (Деретић, 2005, стр. 27). Код Његоша Земља је створена као казнено поправиште на којој ће човек окајати своју кривицу због пристајања уз Сатану:

*Њихово ће крајко зајочење
Бити им њужно нејостојној души;
Са њлачем ће на Земљу њагаћи
Са њлачем ће на Земљи живети.* (Његош, 2005, стр. 306)

На Земљи људи живе у непрекидном колебању између добра и зла, између сатанског и божанског, баш као што се то догодило и на небу, пре пада човека.

Уз све поменуте разлике у опису стварања света, човека и људске предисторије, оно што повезује Његоша и Милтона је побуна анђела на небу. Код Милтона у самој борби не учествује човек, јер још увек није створен, док код Његоша он је активан учесник борбе, који има право да доноси одлуке.

ПОБУНА АНЂЕЛА

Побуна анђела на небу јавља се као мотив код многих песника, многи су желели да оживе овај мит, зато што има огромну алегоријску и симболичку вредност. Побуна прати утврђени редослед. Сатана окупља истомишљенике у нади да ће силом остварити сан да буде вођа.

5 Писац најстаријег филозофског дела „О природи“.

И Милтон и Његош подвлаче да је жеља за једнакошћу повод за побуну анђела против Бога. Код Милтона Бог предочава Сину да се против њега диже непријатељ који себи жели подићи престо који је раван њему. Сатана устаје против Бога, јер је он свог сина поставио за достојансвеника анђеоске хијерархије. Зашто се Сатана побунио сазнајемо из разговора између Рафаила и Адама:

*А неки су њали, њали по нејослуху
Са Небеса у њак о најдубљи; о њада,
Из каквој блаженствуау какав јак (Milton, 1989, str. 265)
[...]*

*Сатана-џако зван сада, њраво му име
Не чује се више на недуг; он међу њрвима
Ако не и њрви арханђел би, велике моћи
У милости и части свакој, а исјуњен и њак
Завишћу сџрам сина Божијеј, кој џој дана
Почасти њејов велики Оџац и џројласи
Месијом, царем миројомазаним, џе џоднеџи
Није мојо јонос му џризор џај, џојођен он би. (1989, str. 268)*

У *Изјубљеном рају* Бог рађа сина и сазива сву небеску војску да им саопшти велику новост и наређује им да му се сви покоравају као свом господару, претећи губитком блаженства. Сви се радују, сем једног, кога мучи завист према сину. У поноћ док сви спавају он одлучује да Богу одрекне послушност, буди свог доглавника и одлучују да позову старешине свих легиона којима заповедају, док је ноћ да похитају у северне пределе неба, под изговором да припреме дочек Месији. Наредба бива извршена. Преваром позвани легиони стижу пред Сатанин престо. Сатана им објашњава положај у који их доводи покорност сину и предлаже да се одупру најновијој заповести, јер су они на овом свету створени да владају, а не да служе.

У овом делу где пише о сину, Милтон донекле одступа од традиције, тј. од учења о светој Тројици. Син у делу није приказан као једно са Богом, већ је створен од Бога, а сама природа духа Светога се не открива у делу.

И код Његоша је жеља за успостављањем једнакости такође водећа мисао. И код њега је реч о отмици престола и подели власти између Бога и Сатане. Слично Милтоновом Сатани и Његошев оспорава очинство Божије. Пре света којем они припадају постојао је један други свет који је задесила страховита катастрофа. Сваки свет је био исте величине, сваки је имао престо и по једног владоца, али је нека ужасна коб задесила тај свет, настао је страховит земљотрес који је срушио сва сазвежђа и све богове. Само је један остао

који је из хаоса здробљених небеса почео стварати мале светове и пунити их slabим становницима. Сатана хоће да се то измени да се успоставе срушени светови и стари поредак и упушта се у борбу са Богом.

*Сћрашна судба њрвијех небесах,
О којој је њомислић ужасно
Она даде смелоу ѡрадишељу
Случај зѡдан ње ѡростѡр завлада,
И ѡрислови име свемоуће,
Својом вољом, својим сољасијем. (Његош, 2005, стр. 219)*

И у *Изѡубљеном рају* и у *Лучи микрокозма* Сатана успева да наговори један део ањђела да устану против Бога. Како не жели да одустане од даље борбе и поред опомене, сукоб добра и зла је неминован. У *Изѡубљеном рају* имамо директан сукоб зараћених страна. Архангел Михаило среће Сатану и вређа га због његовог срамног поступка. У наставку борбе, Милтон директно опи-сује како тече борба, чак и појединости и сам распоред војске је дат.

*А ѡд луком ѡим од вајѡре јуришаху ѡако
Војске обе, рушилачки кидишућ
Срце неспањене; сва небеса
Одјекивала су, и да беше земље ѡаг
До сржи би се сћресла. (Milton, 1989, str. 289)*

У оба дела имамо покушај убеђивања противника да одустану од превратничке замисли, да се покају. У *Лучи* архангел Михаило покушава да убеди Сатану у грешку коју чини:

*Обрати се, душо изѡубљена
Пролиј ѡојле сузе ѡокајања
Пред оишѡијем ѡворцем милоснијем;
Познај име свемоуће ѡио је
И значење ѡвоје сћрама њеја. (Његош, 2005, стр. 217)*

Код Милтона Абидел убеђује Сатану да одустане од борбе, али одговор је исти, он одбија да се покаје, јер сматра да је борба оправдана. Сатана оспорава зависност од Бога, како своју, тако и свих живих бића и пита Абидела, откуд њему наука по којој су они дело туђих руку:

*Ми сћворени смо, кажеш? А и рад
Руку друћих ѡо задајку ѡренећ ѡек ѡако
Са Оца на Сина му? Чудна сћвар и нова!
Где наук ѡај изучи, хћели би знаћ? Ко виде
Како сћварани смо? Сећаш ли се ѡи*

Стварања твоја? Кад Творац бића ти даде?

Ми не знамо време кад овакви не бесмо

Никој да њре нас би, саморођени, саморасли. (Milton, 1989, str. 274)

По Његошу борба је трајала два дана и две ноћи. У трећи дан мења се ситуација. Адам је у сну видео разгневног творца, разбудивши се Адам се каје, сазива своје легионе и прича им за сан од којег губе храброст да се даље бију, они се повлаче из борбе, али сама борба наставља се и даље.

Четвртог дана Бог сам креће у бој. Он пушта крилату стрелу на Сатану која лети као огњени стуб. Стрела пада пред Сатанину војску и разбија их од те стреле пада и сам Сатана:

Пушти сиф јелу сјајну и крилају

З својеја алмазноја лука

На Сатану, њрна ошадника,

На његове мрске легионе

И крилаја полеће сирјела

У ошњеној великој колони. (Његош, 2005, стр. 235)

По Милтону снага противника била је изједначена и тако би трајала без краја. Да оконча борбу Бог позива свог сина да ступи у бој. Бог је у *Изгубљеном рају* битку допустио промишљено, али не зато што је чекао на покајање, које су ти не помиње, већ да препусти сину освету (Ломпар 2010).

Он стиже међу дунтовнике држећи у десној руци десет хиљада громава које баца на њих:

Стежућ громова тисућа десет, које је бацо

Пред собом, њако да душом њином разјоре се

Сирава; зајањени најшумише оштор сваки

Храброст сву; њобацаше оружје некорисно... (Milton, 1989, str. 305)

Побуњеници су осуђени на пакао и вечне муке, Његош је изузео Адама из вечних мука с обзиром да је на време напустио Сатану. Адаму су додељене патње, али блаже него Сатани. Због његовог греха Бог ствара Земљу да би испаштао своје грехе. Код Милтона Адам није постојао у преегзистеницији, нити је био савезник Сатанин, он ће тек касније бити створен и згрешиће зато што је послушао Сатану да једе са дрвета са којег му је Бог забранио.

Можемо закључити да борба која се води на небу Његоша интересује пре свега због човека. Човекова судбина је постала позната на небу, док код Милтона архангел Михаило прича Адаму о борби како би га посаветовао да не погрешити и да не поклекне пред злом које долази. Иако је филозофско-религиозни спев у *Лучи микроkozма* преовладава филозофска димензија, јер

Његош на један нов начин сагледава вечни проблем и сврху човековог живота на земљи, религиозни елемент људске историје и страдања је само делић мозаика и једна слика људске судбине.

ПАЛИ АНЂЕО

Лик Сатане је у оба дела верно дат, он представља реалну личност која се бори за своје циљеве и који поседује људску страст и људски темперамент. Стога је прихватљив Томовићев закључак: „Сатана није друго већ идејни прототип човјекове бунтовне природе са манама и врлинама којима се он испољава у одређеним историјским оквирима“ (Томовић, 1971, стр. 78).

За Милтона је било веома важно да ликови које описују буду верно приказани. Као архетипови, они у себи садрже све остале епске карактере. Лик Сатане је несумњиво најживљи у целом делу. Милтон је насликао Сатану са великом сликовитошћу и са пуним разумевањем. Он сматра да је рођен да влада, а не да служи, Сатанина побуна уследила је као одговор на божију намеру да сину обезбеди права и моћ која су једнака његовим. Анђели, чак и они са највећим чином морали би да служе сину, као што то чине Богу. Из Рафаселовог причања Адаму видимо да су сви прихватили сина, осим Сатане који одлучује да се супротстави директном побуном.

*Сатана тако зван сада, њраво му име
Не чује се више на Небу; он међ њрвима
Ако не и њрви арханђел би, велике моћи
У милости и часћи свакој, а исјуњен ињак
Звишћу сѣрам сина Божијеј, кој тој дана,
Почасћи њејов велики оѣтац и њројласи,
Месијом, Царем миројомазаним, ње њоднејѣи
Није мојоо њонос му њризор ѡај њоднејѣи, он њојођен би. (Milton, 1989, str. 268)*

Код Његоша Сатана је устао против Бога као стваралац који жели да ствара нове светове, да буде раван Богу. Њему то припада и не може нико да му оспори. Њих обојицу створио је тајни случај, зато и одбија савете божјих изасланика. Према Поповићу „Има се утисак да Бог не мрзи Сатану, већ се само страсно бори против сатанског принципа и сурово кажњава побуну“ (Поповић, 1968, стр. 244). Сатана са друге стране, сматра да је правда на његовој страни, да је он раван Богу и да зато има потпуно право на врховну власт. Петронијевић сматра да: „Сатана налази да је божији деспотизам неоправдан са метафизичког гледишта, да се Бог само, користећи једним необјашњивим случајем, докопао апсолутне власти на небу“ (Петронијевић,

1923, стр. 13). Бог стварајући из здробљених небеса неоправдано тражи од Сатане и од осталих апсолутну покорност. Са те стране можемо имати разумевање за Сатану и његову побуну, он је уверен у правилност свог става, присећа се света који је нестао, када су сви имали исту власт и када су били једнаки и у име једнакости он подиже побуну, али начин на који креће у борбу је у потпуности неприхватљив, осећање неправде с почетка, полако прераста у завист према Богу која га води на погрешан пут.

Иштем владу да подијелимо

И небеса њала воздвигнемо.

Први закон да њприроди дамо. (Њеџон, 2005, сџр. 219)

Значајна подударност у композицији Сатаниног лика између Милтона и Његоша постоји у напорима једног и другог песника да прикажу свога јунака како не прихвата предлоге неба и игнорише све предлоге на помирење. Абидел, када чује Сатанине речи о неприхватању сина као равног Богу говори:

О беседе ли срамне охоло и лажне!

Речи што их на ниједно ухо на небу никад,

Очекивао не би, најмање од тебе, незахвални

и не кушај њо; већ њокушај да смириш

Разбеснелој оца и разјареној сина

Док оџросџ можеш нађи, џражен на време. (Milton, 1989, str. 273)

Милтонов Сатана не жели да се покаје, он жели да се на било који начин освети Богу. Помоћу лукавства одлучио је да људски род прекрши божије законе. Није му било довољно прогонство у Пакао, већ наставља своју борбу против Бога. Сатана је у *Лучи* једном кажњен и не постоји могућност повратка. Како закључује Петронијевић „Услед побуне Сатанине Бог је променио свој првобитни план, царство мрака и пакао у њему остају за вечита времена“ (Петронијевић, 1923, стр. 15). Милтонов Сатана окупља растурене легије у паклу, на тај начин Милтон као да жели да покаже неуништивост зла. Указао је да се суштина зла не губи, да се непрекидно враћа поред свих пораза и губитака.

Закључак

Српска књижевност се од својих почетака развијала у европском контексту. Прво је то био утицај византијске књижевности, да би се касније, тај утицај проширио на целокупну европску књижевност. Утицаји су долазили са свих страна и често су били прожети политичким опредељењем, тако се у перио-

ду реализма, када се српско друштво окреће Русији и социјализму, осећа утицај руских писаца, док се на почетку 20. века када Србија жели да постане модерна европска држава, осећа утицај западне књижевности.

Његош је у првој половини и средином 19. века читао дела из различитих националних књижевности, читао је и дела из класичне књижевности стварајући оригинално дело које ће га увести у ред највећих српских песника.

У књижевној критици често се постављало питање о утицају Милтона на Његоша. Оно што знамо је да је Његош читао Милтона и највероватније је под његовим утицајем почео да ствара *Лучу микроkozма*. Међутим, Његош је и раније у својој космичкој поезији желео да да одговор на основна егзистенцијална питања која муче човека. Тако да му је Милтонов *Изгубљени рај*, највероватније био инспирација да ова питања јасније постави и да покуша да одговори на њих.

На основу анализе оба дела, видели смо да се она доста разликују, како по форми, тако и по садржају. Основна тема је иста, али је она обрађена на различите начине. Док Милтон у центру својих истраживања има Бога, Његош се на путовање кроз пређашњи свет одлучује због човека, жели да открије зашто је човеков живот на Земљи тежак и болан пут чији смисао не проналазимо. Из *Луче микроkozма* закључујемо да је Адам пре Сатанине побуне био исто као Бог, био је бесмртан. То што му је Бог саздао Земљу да на њој зноју лица свог обезбеђује егзистенцију, да жене у мукама рађају, да су смртни и да се боје смрти – последица је Адамовог пада, пристајања уз Сатану. Ипак, сматра Његош, постоји нешто што сведочи о човековом божанском пореклу – то је божанска искра у нама, луча, светлост, разум. Микрокосмос је човек, малени део макрокосмоса који је створио Бог.

И сам човек је код двојице песника различито приказан. Код Милтона он је створен након Сатанине побуне, док је код Његоша он један од бесмртних духова, који живи на Небу и има право да сам одлучује о својим поступцима.

Сатана се код Милтона одлучио за побуну због Божије одлуке да свог сина учини равним себи, кога ће сви морати да поштују. Сатани то, као једном од највећих и најзначајнијих анђела, смета, јер он је рођен да влада, а не да служи. Код Његоша, Сатана се позива на некадашње стање и на некадашњи свет, када су сви били једнаки. Међутим, према његовим речима дошло је до катастрофе која је тај свет уништила, Бог је то искористио и постао је врховни Господар. Позивајући се на та сазнања, он жели да буде све као раније, зато се и одлучује на борбу.

У овом раду бавили смо се једним сегментом који је приказан у оба дела, а то је борба која се води између Сатаниних и Божијих легиона. На основу

анализе тог дела видели смо детаљније где се преплићу, а где се разилазе Милтон и Његош. Можемо закључити да су симболи који се срећу код једног и другог песника исти, али да су приказани на другачији начин и уз другачије циљеве. Оно што им је заједничко је да су својим делима желели да скрену пажњу на тренутно стање у друштву, да пробуде човека из стања у које је запао, да га изведу на прави пут. Исте грешке људски род не би требало да понавља, али смо сведоци да их кроз историју стално понавља и стално чини и, изнова се борећи између добра и зла, не успева да одлучи којом ће страном поћи.

Извори

- Milton, Dz. (1989). *Izgubljeni raj 1*. Beograd: Filip Višnjić.
- Milton, Dz. (1989). *Izgubljeni raj 2 I Raj ponovo stečen*. Beograd: Filip Višnjić.
- Његош, П. П. (2005). *Горски вијенац, Луча микрокозма*. Београд: Политика, Народна књига.

Литература

- Велимировић, Н. (2013). *Религија Њећошева*. Подгорица: Октоих.
- Латковић, В. (1963). *Петар Петровић Њећош*. Београд: Полит.
- Kovačević, I., Frajnd, M. (1991). *Engleska književnost (650–1700)*. Sarajevo: Zavod za udžbenike.
- Ломпар, М. (2010). *Њећошево песничко стваралаштво*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Петронијевић, Б. (1923). „Филозофија у Лучи микрокозма“ У: *Луча микрокозма*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Поповић, М. (1968). *Историја српске књижевности, Романтизам 1*. Београд: Полит.
- Puhalo, D. (2002). *Istorija engleske književnosti od početka do 1700. godine*. Beograd: Trebnik.
- Скерлић, Ј. (2006). *Историја нове српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стојановић, Д. (1940). *Милтон и Њећош. Огледи о нашим културним додирима са Енглесима* Београд: Библиотека Задруге професорскога друштва.
- Томовић, С. (1971). *Њећошева Луча*. Титоград: Графички завод.

TIJANA J. MILENTIJEVIĆ

University of Priština with temporary Head-Office
in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy

THE STRUGGLE BETWEEN THE GOOD AND THE EVIL
(MILTON'S *PARADISE LOST* AND NJEGOS *THE RAY
OF THE MICROCOSM*)

Summary

In this work we researched intertextual connections between European and Serbian literatures in examples of *Paradise lost* by John Milton and *The ray of the microcosmos* by P.P. Njegos. Starting from the fact that authors process Christian and universal ideas—preexistence, Lord, soul, poet, word, we'll try to point to the similarity, but also the essential difference in their processing. Njegos's ideas are European according to the source and inspiration, but they're also original and worldwide according to the value, outcome and result. Analysing one of the subjects processed in both acts—'struggle between the devil and the lord's legion, we'll try to explain how Njegos and Milton approach to the same subject in different ways, and with different purposes and according to that we'll try to explain how Njegos built an original structure thanks to acquired culture and that's *The ray of the microcosm*.

Keywords: intertextuality, influences, religion, pre-existence, paradise, fallen, angel.

Лектура и коректура – Центар за НИРИД:

Александра Соврлић (српски)

Душан Стевановић (српски)

Сузана Стојковић (руски)

Анија Јанковић (енглески)

Бобан Станојевић (француски)

Слог:

Бобан Станојевић

Тираж:

200

Штампа:

Graficolor, Краљево

Међународни тематски зборник *Наука без граница* је резултат научноистраживачког пројекта *Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе* (ОИ 178019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Радови се објављују и дистрибуирају у складу са лиценцом Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0. (CC BY NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Оцене изнете у радовима лични су ставови аутора засновани на њиховим истраживањима и не изражавају мишљење Уређивачког одбора нити установе у којој су аутори запослени.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

37.01(082)

82.09(082)

271.2(082)

316.4(082)

НАУКА без граница. 5, Будућност без граница : [међународни тематски зборник] / [уредиле и приредиле Јелена Милић, Ана Андрејевић, Тајјана Компировић]. - Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2018 (Краљево : Graficolor). - VIII, 310 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор насл. стр.: Science Beyond Boundaries. 5, Future Hopes ; Наука без границ. 5, Будуще без границ. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-6349-098-7

1. Ур. ств. насл. 2. Лончар-Вујновић, Мирјана [уредник]

а) Образовање - Зборници б) Компаративна књижевност - Зборници с) Православље - Зборници

д) Друштвене прилике - Зборници

COBISS.SR-ID 267449612